

Unele considerații privind tensiunile interetnice din iunie-iulie 1940

Prof.univ.dr. IOAN SCURTU

După 1918, relațiile dintre guvernele României și Uniunea Evreilor Pământeni, devenită, în 1923, Uniunea Evreilor Români, au fost normale, neînregistrându-se tensiuni grave. În timpul guvernului Goga (28 decembrie 1937-10 februarie 1938) s-a înregistrat o perioadă critică, datorită măsurilor luate și preconizate de acesta, prin care antisemitismul a fost ridicat la nivelul politicii oficiale, de stat. Înălțurarea cabinetului Goga și instaurarea regimului de autoritate monarhică, la 10 februarie 1938, a dus la calmarea relațiilor interetnice.

În iunie-iulie 1940, s-a înregistrat un nou moment de tensiune, generat de ocuparea Basarabiei și Nordului Bucovinei de către Armata Roșie. Deși U.R.S.S. nu a recunoscut niciodată actul Unirii Basarabiei cu România, guvernării de la București au fost surprinși de nota ultimativă sovietică din 26 iunie 1940. Regele Carol al II-lea nota: „Această știre m-a trăznit ca o lovitură de măciucă și m-a revoltat în cel mai înalt grad”¹. Oficialitățile de la București nu au elaborat din timp un plan de evacuare a Basarabiei, astfel că retragerea s-a făcut într-o stare de panică și de dezordine. Această atmosferă a fost amplificată de atitudinea unor persoane aparținând minorităților naționale, mai ales evrei; aceștia au atacat armata română, care primise ordin de retragere și de a nu răspunde la nici un act de provocare.

În memoriile sale, Alexandru Șafran scria: „La 26 iunie, Mihai Ghelmegeanu, ministrul de Interne, ne-a convocat de urgență în biroul său, pe mine și pe Filderman, și ne-a primit imediat. El, întotdeauna atât de elegant și în aparență atât de îngrijit, părea acum complet schimbat. Ne-a spus că tocmai s-a întors de la Palat, unde s-a ținut un Consiliu de Coroană, prezidat de rege. Fără a ne anunța limpede că românii se vor retrage din Basarabia și Nordul Bucovinei – fie din motive de jenă, fie deoarece noutatea nu era încă oficială – el ne-a lăsat să înțelegem că se vor produce acolo mișcări de trupe...<Vă avertizez, domnule șef rabin și pe dumneavoastră, domnule Filderman, că aveți datoria să încunoștiințați populația evreiască din aceste regiuni că nu trebuie să-i provoace pe oamenii noștri>. <Ce înțelegeți prin aceasta, mai precis? > – l-am întrebat eu. <Evreii trebuie să se comporte ca buni patrioți> – a răspuns el, apoi a făcut aluzie la schimbări importante care ar putea să se producă în curând. Am înțeles atunci ce

¹ Carol al II-lea, regele României, *Însemnări zilnice*, vol.III, ediție Nicolae Raus, București, Editura Scripta, 1998, p. 216.

se petrece: situația nu mai era sub control; liniile de comunicație nu mai funcționau normal. Am cerut atunci ministrului să facă în așa fel ca să putem intra în contact cu comunitățile din aceste regiuni. Dată fiind gravitatea momentului, am simțit că guvernul căuta un țap ispășitor și că <evreii dedându-se la provocări față de soldații români> erau foarte potriviți pentru atribuirea unui asemenea rol [...] ce bun pretext pentru a încerca o diversiune, în cel mai pur și clasic stil antisemit!”².

Citatul impune câteva comentarii. În primul rând, faptul că a avut loc o întâlnire între ministrul de Interne și șefii comunităților evreiești din România. Dar, în mod cert, discuția nu s-a purtat în 26 iunie, deoarece prima notă ultimativă sovietică a fost transmisă ministrului României la Moscova în seara acelei zile, după orele 22, textul ei integral a fost comunicat la București pe 27 iunie, dimineața, iar Consiliul de Coroană s-a desfășurat la orele prânzului. Este, deci, probabil ca discuția să fi avut loc în după-amiaza zilei de 27 iunie 1940. Solicitarea ministrului de Interne nu era o „diversiune în cel mai pur și clasic stil antisemit”, cum apreciază memorialistul. Documentele vremii atestă, fără putință de tăgadă, că grupuri de evrei au atacat armata română, care se retrăgea³. Problema este nu de a nega realitatea, ci de a o analiza, „fără ură și fără părtinire”.

Este un fapt că unii cetățeni din Basarabia, mai ales cei aparținând minorităților naționale, fuseseră câștigați de propaganda bolșevică, prin care se acredita ideea că Armata Roșie îi va elibera de exploatarea burgheziei și moșierimii române, asigurându-li-se un trai „fericit” în „măreața” Uniune Sovietică. Prin gestul lor își exprimau indignarea față de acești exponenți ai „reacțiunii” și decizia de a contribui la propria lor eliberare de sub jugul asupritorilor. De asemenea, au fost unii locuitori basarabeni realmente afectați de anumite abuzuri și ilegalități comise de-a lungul anilor de aparatul de stat, mai ales jandarmi, dar și militari români, și care găsiseră acum momentul potrivit pentru a se răzbuna. Evident, nu poate fi omisă și o altă explicație, și anume dorința unora de a crea o stare de confuzie, pentru ca ei să poată fura și distruge bunuri și valori rămase fără stăpân.

Existența actelor de violență a fost consemnată de mai mulți lideri politici, începând chiar cu regele Carol al II-lea, care nota la 30 iunie: „Incidente cu populația, mai ales evreiască, au avut loc peste tot. Din această cauză, evacuările, care și așa au fost grele, în multe locuri au fost făcute imposibile. S-au împușcat

² Alexandru Șafran, *Un tăciune ascuns flăcărilor. Memorii*, București, Editura Hasefer, 1996, p. 51-52.

³ Vezi, pe larg, *Al doilea război mondial. Situația evreilor din România*, vol.I (1939-1941). Coordonatori Alesandru Dușu și Constantin Botoran, Cluj-Napoca, 1994 (doc.10,11,12,13,14,15,16,17,18,19,20 ș.a.)

funcționari, s-au atacat și dezarmat chiar unități militare”⁴. Diplomatul Raul Bossy scria în amintirile sale: „Astă-noapte, la ora 2, trupe sovietice masive au trecut frontiera pe toată întinderea ei; la ora 2 după-amiază au fost ocupate Chișinău, Cetatea-Albă și Cernăuți. Cu adâncă amărăciune trebuie consemnat că populația evreiască a acestor orașe, care s-a bucurat întotdeauna de un tratament omenos sub administrația românească, a avut lașitatea de a ataca cu pietre pe soldații noștri, în cursul retragerii lor forțate”⁵.

Asemenea acte au produs amărăciune și nedumerire în rândul elitei politice și intelectuale din România. N. Iorga publica, la 6 iulie 1940, articolul intitulat *De ce atâta ură?*, în care scria: „Înalți magistrați și bravi ofițeri care și-au riscat viața ca să apere cu puterile lor retragerea și exodul românilor, au văzut cu ochii lor nenumărate acte de sălbăticie, uciderea nevinovaților, lovituri cu pietre și huiduieli. Toate aceste gesturi infame și criminale au fost comise de evreimea furioasă, ale căror valuri de ură s-au dezlănțuit ca sub o comandă nevăzută. De ce atâta ură? Așa ni se răsplătește bunăvoința și toleranța noastră”⁶.

La rândul său, armata română, umilită și revoltată, a găsit prilejul să se răzbune într-o manieră la fel de reprobabilă. Ajunși pe teritoriul României, mulți militari au recurs la acte de violență împotriva evreilor, deși aceștia nu participaseră la asemenea acțiuni și nu aveau nici cea mai mică vină pentru modul cum se comportaseră unii coreligionari ai lor din Basarabia și Nordul Bucovinei. Aceste acte au culminat cu masacrele din 1 iulie 1940, din orașul Dorohoi. Aici armata a deschis focul asupra unor evrei aflați în cimitir, pentru a asista la înmormântarea unui coreligionar, militar în armata română. Au fost omorâți 43 de israeliți, dintre care 7 erau militari⁷. Acte similare, dar de o mai mică intensitate, s-au înregistrat în multe alte localități, precum și în trenuri, din care au fost aruncați călători evrei.

Timp de o săptămână, situația scăpând cu totul de sub control, autoritatea de stat a fost aproape inexistentă, iar actele de violență tindeau să se generalizeze. Era nevoie ca factorii de răspundere, care aveau autoritate morală și politică, să reacționeze pentru a reinstaura ordinea și liniștea publică.

În acel moment, intervenția lui Wilhelm Filderman a fost salutară. La 30 iunie, acesta, împreună cu Alexandru Șafran, a „recomandat expres coreligionarilor lor, prin intermediul comunităților, să se abțină de la orice manifestare ce ar putea crea incidente cu populația românească. S-a insistat, în acest sens, asupra necesității ca evreii să se abțină în timpul liber de a circula pe străzi și, stând în

⁴ Carol al II-lea, *op.cit.*, p. 228.

⁵ Raul Bossy, *Amintiri din viața diplomatică*, vol.II, ediție Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1993, p. 255-256.

⁶ „Neamul românesc”, din 6 iulie 1940.

⁷ *Al doilea război mondial...*, p. 95.

case, să evite orice contact cu populația autohtonă”. Documentul menționa că, urmând sfaturile primite, „evreii s-au abținut în ultimele două zile de la orice manifestații publice, luând în același timp măsuri pentru a evita sau a reduce din efectele unor eventuale devastări”⁸.

De asemenea, Federația Uniunii Comunităților Evreiești din România și-a făcut publică poziția față de ocuparea Basarabiei și Nordului Bucovinei de Uniunea Sovietică și de suferințele pricinuite poporului român. Wilhelm Filderman – președinte, Alexandru Șafran – șef rabin și dr. I. Brucăr – secretar general au trimis o telegramă publică regelui Carol al II-lea, în care se arăta: „În aceste vremuri de vijelioasă încercare, ce s-au abătut asupra scumpei noastre patrii, evreii-români, depunând omagiile lor la picioarele tronului, țin cu tot respectul să proclame solidaritatea lor nezdruccinată cu destinele poporului român. Ei împărtășesc soarta obștească suferind cu suferința românească și nădăjduind cu nădejdea românească”⁹.

Astfel s-a ajuns la o detensionare a relațiilor dintre români și evrei, o contribuție importantă având-o Wilhelm Filderman. La rândul său, la 8 iulie, Ministerul de Interne a cerut autorităților din subordine să ia măsuri pentru a împiedica orice acte de agresiune împotriva evreilor¹⁰.

Fără îndoială, evenimentele de la sfârșitul lunii iunie și începutul lui iulie 1940 au avut o desfășurare dramatică. Dar, în același timp, se cuvine menționat că a existat în presa vremii, în cea a regimului antonescian, dar și în scrierile unor publiciști și chiar istorici români de după 1990, tendința de a generaliza, punându-se pe seama unei întregi etnii acte reprobabile săvârșite de anumiți membri ai acestora. Nu există o statistică a numărului celor care au comis asemenea acte, dar în mod cert ei nu pot depăși câteva sute. Raportate la populația de religie mozaică din Basarabia, care se cifra la circa 210.000 persoane, putem conchide că populația evreiească, în covârșitoarea ei majoritate, nu a participat la aceste acțiuni. Din contra, era și ea afectată de ocuparea brutală a Basarabiei și Nordului Bucovinei de către Armata Roșie, iar istoria a demonstrat că foarte mulți membri ai acestei minorități au suferit închisorile și gulagul sovietic. Se cuvine subliniat faptul că un document din 2 iulie 1940 menționa că membrii cercului „Mutualitatea”, cu sediul în București, str. Spătarului nr. 15, „critică cu asprime acțiunea teroristă întreprinsă de coregionalii lor în Basarabia și sunt decizi să participe, cu maximum de mijloace, la acțiunea de ajutorare a refugiaților”¹¹. Pe de altă parte, actele reprobabile comise de unii militari și civili împotriva evreilor din România nu pot fi puse în seama întregului

⁸ *Al doilea război mondial...*, p. 79.

⁹ „Curierul israelit”, din 10 iulie 1940.

¹⁰ *Al doilea război mondial...*, p. 120.

¹¹ *Ibidem*, p. 80.

popor român, care, în covârșitoarea sa majoritate, nu a participat la asemenea acțiuni, el trăind cu intensitate dramatismul acelor zile în care, prin ocuparea Basarabiei și Nordului Bucovinei, s-a prăbușit statul național unitar, pentru înfăptuirea căruia militaseră mai multe generații, iar sute de mii de români se jertfiseră pe câmpurile de luptă.

Evenimentele dureroase din iunie-iulie 1940 nu pot fi ocultate, ci – din contra – ele trebuie să constituie obiect de analiză și reflecție, un îndemn la rațiune, atât dintr-o parte, cât și din cealaltă, astfel încât ele să nu se mai repete, iar majoritarii și minoritarii, din punct de vedere etnic, să trăiască într-o comuniune autentică, întemeiată pe cunoaștere și încredere reciprocă.